

Malatyalı Ümmühânî Hanımın Vakfiyesinin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

METİN CEYLAN

YRD. DOÇ. DR., KİLİS 7 ARALIK Ü. İLAHIYAT F. İSLAM HUKUKU ANABİLİM DALI
metinceylan@kilis.edu.tr

ÖZ

Çalışmada Malatya İli 5 No'lu Şer'iyeye Sicili Defteri'nde bulunan Ümmühânî Hanım'a ait vakfiyenin transkripsyonu ve İslâm hukuku açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Yapılan incelemede Osmanlı Devleti'nde defterin tutulduğu dönemde kadınların da sosyal sorunlara yabancı kalmadıkları ve hayır işlerinde yarıştıkları anlaşılmaktadır. Vakıf işlemlerinin İslâm hukukuna uygunluğunun arandığı ve bunların devlet tarafından belli bir prosedüre tabi tutulduğu dikkati çekmektedir.

Anahtar kelimeler:İslâm hukuku, Şer'iyeye sicili, Vakıf, Vakfiye.

EXAMINATION OF WAQFIYE OF UMMUHANI LADY IN MALATYA IN CASE OF ISLAMIC LAW

ABSTRACT

In the study, it has been aimed that the transcribtion and the examination of Lady Ümmühani'sact of foundation (waqfiya) which was founded in five number Malatya City Sharia Court records in terms of Islamic law. In the examination of the notebook kept in the Ottoman Empire at the time is understood that women are not alien to the social problems and race in the charity. It is remerkable that the proceedings of foundation to conform to Islamic law and they have been subjected to a certain procedure by the state.

Keywords: Islamic law, Court register, Foundation, Waqfiya.

1. GİRİŞ

İnsanların hayatları boyunca çeşitli ihtiyaçları olur. Bu durum geçmişte olduğu gibi günümüzde de olmaktadır. Her dönemin ihtiyaçları kendine göre farklılık gösterebilmektedir. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için tarihi süreç içerisinde insanlar çeşitli kurumlar geliştirmişlerdir. Bu kurumlar içerisinde vakıflar önemli bir yer tutmaktadır. Yardımlaşmanın önemli bir müessesesi olan vakıflar Müslüman toplumlarda hızla yayılmıştır.

İslâm dini yardımlaşmaya önem vermiştir. İslâm'ın ilk ortaya çıktığı Mekke ve daha sonra Medine'de yardımlaşmanın önemli örnekleri verilmiştir. Özellikle hicretten sonra Mekkeli ve Medineli Müslümanlar arasında ilan edilen “kardeşlik”, bu yardımlaşmanın en önemli örneklerindedir. Hz. Peygamber (sav)'in Müslümanların su ihtiyacını karşılamak için Rume kuyusunun satın alınmasını teşvik etmesi üzerine Hz. Osman'ın (ö. 35/656) bu kuyuyu satın alıp Müslümanların hizmetine vermesi ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) bir taşınmazını bağışlama talebi üzerine onun talebini kabul edip bunu nasıl yapacağını izah etmesi gibi, bu ve benzeri örnekler Müslüman toplumunda yardımlaşmanın önemli örneklerini oluşturmaktadır. Öyle ki ashab-ı kiram arasında yardımlaşmada yarış olduğu, pek çok sahabinin durumuna göre Allah rızası için toplumun ihtiyaçlarını giderecek bir mal varlığını bağışladıkları kaynaklarda yer almaktadır.

Hz. Peygamber, Dört Halife, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlı dönemlerinde toplumda bu yardımlaşmanın yer aldığı ve kurumsallaştığı görülmektedir. Bu kurumsallaşma isimlendirilirken genellikle “vakıf” ismi kullanılmakla beraber bazı yerlerde “habs” isminin tercih edildiği görülmektedir. Farklı isimlerle anılsalar bile zamanla bu yardım kurumlarının idaresi sorun olmuş ve bu nedenle çeşitli dönemlerde bunları idare etmek ve kayıt altına almak için hukuki ve idari düzenlemelere gidilmiştir.

Çalışmada Osmanlı döneminde Malatya mahkemesinde tutulan Şer'iyi Sicili defterinde bulunan 15 Muharrem 1295 (19 Ocak 1878) tarihli vakfiye esas alınmıştır. Bu nedenle öncelikle İslâm hukukunda vakıflara kısaca değinildi. Akabinde vakfiye terimi üzerinde duruldu. Defterde yer alan vakfiyenin İslâm hukuku açısından incelemesi yapıldı. Daha sonra vakfiyenin transkripsiyonu verilerek sonuç kısmında konuya ilişkin görüşler açıklandı.

2. İSLÂM HUKUKUNDA VAKIF VE VAKFİYE

Bu bölümde çalışmanın esas konusu olan Ümmühânî Hanım'ın vakfiyesini incelemeye geçmeden önce vakıf ve vakfiye kavramları üzerinde kısaca durulacaktır.

2.1. VAKIF

2.1.1. Tanımı, Kurulması ve İdaresi:

Vakıf (وقف), sözlükte “durmak, durdurmak, alıkoymak, tasarruftan alıkoymak” anlamına gelen Arapça v-k-f fiilinden türemiş “vakf” olarak kullanılan maddesidir. Ülkemizde “vakıf” şeklinde kullanılan bu kelimenin çoğulu evkâf ve vukûf gelir. Vakıf yerine habs, hubus, ahbâs, ihtibas, tahbîs, tesbîl ve sebîl, sadaka gibi kelimeler de kullanılmaktadır. Vakıf kelimesinin, “mevkûf” yani vakfedilen şey anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Bu durumda vakıf isim olarak kullanılmaktadır.¹

Bir İslâm hukuku terimi olarak vakfın çeşitli fikhî ekoller tarafından bazı nüanslarla birbirlerinden ayrılan çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tariflerden bir kısmı şöyledir: Vakıf, “*bir mülkün aynı, sahibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfaatinin bir cihete tasadduk edilmesidir.*” Bu tarif, Ebû Hanifî'ye (ö. 150/767) göredir. İmameyne göre vakıf, “*bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah Tealâ'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükden müebbeden men etmektir.*”² Bu iki tarif arasında vakfedilen aynın mülkiyeti konusunda farklılık bulunmaktadır. İmam Azam'a göre vakfedilen malın mülkiyeti vakfedende kalmaktadır. İmameyne göre ise vakfedilen malın mülkiyeti vakfedenden çıkmaktadır.³ İmameyne atfedilen bu tarif, İslâm hukukçularının çoğu tarafından kabul edilmektedir.

Başka bir tarifte vakıf; “kuru mülkiyet kendinde kalmak üzere bir aynı veya onun menfaatini veya ücret karşılığında yararlanmak için elinde bulundurduğu ayndan belirli bir müddet için başkasının yararlanması amacıyla teberruda bulunma” şeklinde yapılmaktadır. Malikilerin katıldığı bu

¹ Râzî, Zeynuddin Muhammed b. Ebi Bekr *Muhtârû's-sihâh*, Beyrut 1415/1995, s. 305; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IX, 359; Burhanuddin İbrahim b. Musa et-Trablusî, *el-İs'âf fi ahkâmî'l-evkâf*, Mısır 1902, s. 2; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul trz., IV, 284; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh*, Daru'l-fikr, Dimaşk, trz, X, 7599; Muhammed b. Abid Kübeysi, *Ahkâmü'l-vakf fi ş-şeriatü'l-İslâmiyye*, Bağdad, 1977, s. 55-57; Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 2013, s. 80-87; Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 475-476.

² Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 284; Kübeysi, *age*, I, 66-67; Zuhaylî, *a.g.e.*, X, 7601; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 92-94.

³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV/284; Zuhaylî, *a.g.e.*, X, 7599-7602; Mehmet Şeker, *İslâmîda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, DİB yay., Ankara 2003, s. 144-145.

tarifte vakıfta süreklilik “te’bid” kaydı yoktur.⁴ Bu tanım, Ebu Hanife’nin tanımına yakınlık arz ediyorsa da menfaatin vakfa konu olması bakımından farklılık taşımaktadır.

Hukuki bir terim olarak vakıfla ilgili yukarıda verilen tarifler içerisinde İmameynin tarifinin ülkemizde özellikle Osmanlı Devleti’nin son ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde tercih edildiği görülmektedir.⁵

İslâm hukukçuları vakfın hükmünü tartışmışlardır. Mutlak olarak vakfa cevaz verenler çoğunluktadır. Az da olsa vakfa karşı çıkan görüşler bulunmaktadır. Vakfa cevaz veren görüşler kendi aralarında farklılık göstermektedir. Bunlardan bazıları vakfı sünnet, bazıları mendub, bazıları ise caiz görürler. Hanbeliler sünnet görüşünü paylaşırlar. Mendub görüşünü Malikiler ileri sürerler. Hanefiler ise vakıf kurmanın caiz olduğu görüşünü benimserler.⁶ Bu olumlu görüşler yanında az da olsa vakıf kurulmasına karşı olan görüşler de bulunmaktadır. Kadı Şüreyh (ö. 80/699)’in bu görüşte olduğu ve İmam Azam’ın da bu doğrultuda bir görüşü olduğu bildirilmektedir.⁷

İslâm hukukçularının vakfın hükmüne dair yukarıda verdiğimiz görüşlerinden sonra nasıl kurulacağı üzerinde durulacaktır. Vakıf, bir malın Allah rızası için belli veya onun yerine geçecek kelimelerle belli amaçlara vakfedilmesi suretiyle kurulmaktadır. Vakıf kurmanın sözlü veya yazılı olması konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Vakıf kurulmasına ilişkin beyanlarda kullanılan kelimelere dikkat çeken hukukçular, bunları; sarih ve kinayeli lafızlar olarak ayırma tabi tutarlar. Ayrıca bu lafızlara çeşitli hukuki sonuçlar bağlarlar. Vakıf işlemini, mal sahibi bir kişi tarafından tek taraflı yapılan bir irade beyanı ile yapılan bir hukuki işlem olarak görenler bulunduğu gibi; vakfı teknik anlamda bir akit olarak görenler de bulunmaktadır. Vakfın kurulması işlemini gerek tek taraflı irade beyanı gerekse akit olarak gören İslâm hukukçuları, vakfenden kişide, yapılan irade beyan/ beyanlarında, vakıf konusu ve vakıftan yararlandırılanlara yönelik çeşitli şartlar ileri sürmüşlerdir.⁸

⁴ Ahmed Sâvi, *Belâğatü’s-salîk li-ekrâbi’l-mesâlik*, Daru’l-Kütübu’l-İlmiyye, Beyrut 1995, IV, 14; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV,300; Zuhayli, *age*, XI/7602; Kübeysi, *age*, I, 78-82; Günay, *agmd*, XLII, 476.

⁵ Ömer Hilmi Efendi, *İthâfu’l-ahlâf fi ahkâm’l-evkâf*, İkbal Matbaacılık, Ankara, 1977, s. 13; Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, İkbal Matbaacılık, Ankara, trz. s. 54; Günay, *agmd*, XLII, 475.

⁶ Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Kudame, *el-Muğni*, VI, 185 (Şemsuddin İbn Kudame, *eş-Şerhu’l-kebîr* ile beraber); Şemsuddin Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Sehl Serahsi, *el-Mebsût*, XII, 25; Burhanuddin İbrahim b. Musa Trablusi, *el İs’af fi Ahkâmi’l-Evkâf*, s. 3; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 300-301; Kübeysi, *age*, I, 90-131; Şeker, *age*, s. 145; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 175.

⁷ Trablusi, *el İs’af fi ahkâmi’l-evkâf*, s. 3; Kübeysi, *age*, I/115-117.

⁸ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 308-316; Kübeysi, *age*, I, 147-163; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 99-

Tarihi süreç içerisinde vakıfların kurulmasına bakıldığında; bunların çeşitli şekillerde kuruldukları görülmektedir. Bu vakıflar incelendiklerinde genellikle tescil, vasiyet veya vakfedenin fiili olmak üzere üç şekilde kuruldukları söylenebilir.⁹

Vakfın rükünleri konusunda görüş ayrılıkları olsa bile genellikle dört unsurun olduğu kabul edilmektedir. Bu unsurlar; vakfeden, vakfedenin irade beyanı (siga), vakfedilen mal ve vakıftan yararlanan şeklindedir.

Vakıf kurulurken vakfedeinde aranan bir takım şartlar vardır. Vakfeden kişinin akıl sahibi, ergin ve hür olması gerekir. Deli, küçük ve köle vakıf kurma işlemi yapamazlar. Ayrıca vakfedenkişinin Müslüman olup olmaması şartı çoğunlukla aranmamaktadır. Bu genel şartlardan ayrı olarak vakfeden kişide aranan başka şartlar da bulunmaktadır. Vakfeden kişi, kısıtlı (hacr) olmamalıdır. Vakfedenin vakfa rızası olmalıdır. Zorla, irade dışı vakıf kurma geçerli sayılmamaktadır. Vakfeden kişinin bu vakıfla Allah'ın rızasını amaçlaması ve malını hayır bir cihete vakfetmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁰

Vakfın rükünlerinden irade beyanı; vakfedenin (vâkıf), vakıf kurmak için kullandığı açık veya kinayeli lafızlardır. Ayrıca vakıf kurma iradesi sadece sözlerle değil fiil ve işaretle de açığa vurulabilmektedir. Vakfeden kişinin malını vakfederken; “*ben bu tarlamı, evimi vs vakfettim.*” şeklinde açıkça vakfettiğini belirtmesi, açık sigaya örnektir. Bunun yanında kişi kinayeli lafızlarla da malını vakfedebilir. Mesela; “*şu arazim Allah için sadakadır.*” şeklinde kinayeli lafız kullanılarak da vakıf kurulabilir. Tartışmalı olmakla birlikte, irade beyanının yazılı olarak ortaya konulması suretiyle vakıf kurulması çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. Söz ve yazı dışında bir kimse kendi arazisinde cami inşa edip ibadete açmak suretiyle fiili olarak vakıf kurma irade beyanında bulunabileceği kabul edilmiştir.¹¹

Diğer taraftan vakfedilen mal konusunda da çeşitli şartlar aranmıştır. Bu şartlar; malın belirli ve mevcut olması, vakfedilen malın akar vemütekavvim olması, vakfedilme zamanında sahibinin mülkünde olması, tartışmalı olmakla birlikte genelin görüşüne göre; vakfedilen malın sonsuza dek, sürekli (te'bid) vakfedilmesi, vakfın hayır cihetine yapılması ve vakfedilen şeylerin kendilerinden istenilen amaca ulaşmaya uygun olmasıdır.¹²

108; Günay, *agmd*, XLII, 476.

⁹ Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan yay., İstanbul 1991, s. 185-186.

¹⁰ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 308-311, 316; Kübeysi, *age*, I, 148-158; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 178-190; Şeker, *age*, s. 148; Günay, *agmd*, XLII, 476-477.

¹¹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 297-298, 308-311; Zuhayli, *age*, s. X, 7605-7607; Kübeysi, *age*, I, 148-158; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 112-126; Şeker, *age*, s. 148; Günay, *agmd*, XLII, 476-477.

¹² Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV/311-316; Kübeysi, *age*, I, 223-303; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 190-

Vakfın konusuna ilişkin hususlarda İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bazıları vakfın konusunu sadece akar olarak görürken, bazıları bunlara menkul malları dahiledeler. Bazıları ise, bunlara menfaat ve bazı hakları da ilave etmektedirler. Akar konusunda görülen görüş ayrılığı menkul mallar konusunda da görülmektedir. Bazı hukukçular menkul malları, belli mallara (savaş aletleri, at gibi) hasrederken bazıları, menkul malların gayrimenkule bağlı olması şartını aramışlardır. Bazıları ise bu kayıtlardan bağımsız olarak menkul malların vakfedebileceğini ileri sürmüşlerdir.¹³ Menkul malların vakfedilmesi konusu ile yakın ilgisi olan konulardan biri de para vakıflarıdır. Para vakıfları, Hanefilerin genel kabul gören görüşüne göre; geçerli görülmemekle birlikte bu konuda İmam Züfer'e atfedilen bir görüşe dayanılarak para vakıfları kabul edilmektedir.¹⁴ Vakfın rükünlerinden biri de vakıftan yararlandırılanlardır. Lehine vakıf yapılan kişi veya yere (mahalle) "mevkufun aleyh" denilmektedir. Bunun yerine bazen meşrûtu leh ve masraf-ı vakf terimleri de kullanılmaktadır. Vakfın esas gayesi, hayır olduğu için kurulan bir vakfın hedeflediği yardımın yönelik olduğu (cihet) amaçların da bu doğrultuda yani İslâm dini tarafından salık verilen iyiliklere yönelik olması istenmektedir. Diğer bir deyişle vakıftan yararlandırma "mevkufun aleyh", dinen yasaklanan alanlara ilişkin olmamalıdır. Bu nedenle, vakıftan yararlandırılacak şahıs veya yerlerin vakfeden tarafından sözlü veya yazılı "vakfiye" olaraçık bir şekilde veya zımnen olsa bile belirlenmiş olması gerekir. Bu belirlemelere göre; vakıftan yararlananların sayısı belli ve 100 den az ise mevkûfun aleyh özel, şayet belli değil ve yüzden fazla ise genel olarak sınıflandırılmaktadır.¹⁵

Mevkûfun aleyh, fakir, miskin, gazi gibi belirli bir toplum kesimi, kendi neslinden yakınları, cami, medrese, kütüphane, çeşme, köprü, yol gibi varlıklar ve hatta hayvanlar olabilmektedir. Öyle ki bir vakıf, diğer bir vakfın

237; Şeker, *age*, s. 148; Günay, *agmd*, XLII, 476-477.

¹³ Abdullah b. Mahmud el-Mevsûlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*, Çağrı Yay., İstanbul, 1987, III, 40-47; Süleyman b. Muhammed el-Büceyramî, *Hâşiyetü'l-Büceyramî alâ şerhi'l-minhac*, 1950, III, 202; Zuhaylî, *age*, s. X, 734-736; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 203-219; Günay, *agmd*, XLII, 477.

¹⁴ Aynı görüşü Şafii, Hanbeli ve Maliki alimlerinden bazıları paylaşmaktadır. Osmanlı döneminde de bu konuda tartışmalar yaşanmış ve ilk dönemlerde para vakıfları serbest bırakılırken Kanuni devrinde kısa bir dönem için para vakıflarına yasaklama getirilmiş daha sonra yine aynı dönemde serbest bırakılmıştır. Bu dönemde para vakıfları lehine görüş belirten İslam hukukçuları, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer'in görüşlerinden yararlanmışlardır. Trablusî, *age*, s. 22, 25; İbnü'l-Hümmam, Kemaledin Muhammed b. Abdulvahid b. Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, XIV, 97; İbn Abidin, *Hâşiyetu reddi'l-Muhtâr alâ dürrü'l-muhtâr*; Beyrut 2000, IV, 363-364; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 219-226; Tahsin Özcan, Osmanlı Para Vakıfları, TTK yay. Ankara 2003, s. 28-47; Günay, *agmd*, DİA, XLII, 477; Mehmet, Gel, "Kanunî'nin Para Vakfı Yasağını Kaldıran 1548 tarihli "Hüküm-i Şerif"inin Yeni Bir Nüshası", Akademik Bakış, C.4, sayı, 7, Kış, Ankara, 2010, s. 185-192.

¹⁵ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 311-316; Zuhaylî, *age*, X, 7639-7652; Kübeysî, *age*, I, 121-281; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 237-260; Günay, *agmd*, XLII, 477.

mevkûfun aleyhi olabilmektedir. Mevkûfun aleyh belirtilmeden yapılan vakıf, fakirler lehine yapılmış olduğu kabul edilmektedir.¹⁶

Vakıfların rükünleri görüldükten sonra bunların Müslüman toplu-
munda ortaya çıkışından itibaren idaresi üzerinde durulacaktır. Vakıfların
idaresi, vakfeden hayatta iken çoğu zaman sağlıklı gitmektedir: Vakfedi-
ninvefatından sonra vakfın idaresine gelen idareciler “mütevelli” açısından
ise aynı şeyi söylemek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, konuya ilişkin
olarak İslâm hukukçuları ciddi çalışmalar yapmışlardır. Vakıfların idaresi
incelendiğinde; iki türlü idaresi karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, her
ülkede yer alan vakıfların devlet tarafından yetkili kişi veya kurumlarca ka-
yıt altına alınması, kontrolü ve takibi şeklinde kendini göstermektedir. Di-
ğeri ise; vakfın yönetimi ile görevlendirilmiş kişi veya kişilerin vakfın varsa
vakfiyesi veya İslâm hukukunun konuya ilişkin genel hükümlerine göre
vakfı idareleridir. İslâm hukukçuları her iki şekilde de vakıfların idaresi ko-
nusunda titizlik göstermişlerdir. Bunun sonucu olarak vakfın idaresini yük-
lenen kişilerin görev ve sorumlulukları ve bu görevin ihmali halinde karşı-
laşılacak maddi-manevi sorumlulukları detaylı olarak belirtmişlerdir.¹⁷

Vakfın idaresinde başvurulacak kaynaklara bakıldığında; şayet vakfın
vakfiyesi varsa orada bulunan şartlara göre vakıf idare edilir. Vakfiyede bu-
lunan kaideler açıksa onlara uygun davranılır. Şartlarda açıklık olmayan
hallerde yorumlamaya gidilebilir. Yorumlamada vakfın amacı özellikle göz
önünde bulundurulur.¹⁸

2.1.2. Çeşitleri

Tarihi süreç içerisinde tarih ve fıkıh kitaplarında çok çeşitli vakıfların
bulunduğu ifade edilmektedir. Bu vakıflara ilişkin tasnifler yapılmıştır. Çe-
şitli bakış açılarına göre yapılan tasnifler farklılık göstermiştir.¹⁹

Vakıf mallarının mülkiyeti esas alınarak vakıflar, sahih ve gayri sahih
vakıflar diye ikili bir ayırımı tabi tutulmaktadır.

¹⁶ Ömer Hilmi Efendi, *age*, s. 25; Zuhayli, *age*, s. X, 7639-7652; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 237-260; Günay, *agmd*, XLII, 477; Yasin Yılmaz, Kanuni Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2008, s. 47-49.

¹⁷ Trablusi, *age*, s. 49-63; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed eş-Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc ilâ marîfeti me'âni elfâzi'l-minhâc*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, yz., 1994, III, 552-556; Zuhayli, *age*, X, 7686-7694; Kübeysi, *age*, II, 148-158; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 301-344; Kazıcı, *age*, s. 185-186; Şeker, *age*, s. 149; Günay, *agmd*, XLII, 477.

¹⁸ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 345-352; Kazıcı, *age*, s. 198.

¹⁹ Çalışmada özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde vakıflarda yapılan tasniflere ağırlık verilecektir. Bu nedenle vakıf mallarının mülkiyeti, yararlanan, yararlanma ve idareleri dikkate alınarak yapılan sınıflamaya çalışmada yer verilecektir. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 302-308, 358-380; Şakir Berki, “*Türkiyede İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrinde Vakıf Çeşitleri*” Vakıflar Dergisi, IX, 3-8; Günay, *agmd*, XLII, 477-478.

Sahih vakıflar, vakıf konusunu mülk arazi veya menkul malların teşkil ettiği vakıflardır. Genelde vakıf denilince akla gelen de bu vakıflardır.²⁰

Gayri sahih vakıflar, devlete ait arazinin kuru mülkiyeti devlette kalmak üzere gelirlerinin kamu otoritesi tarafından beytülmalde hakkı olan bir cihete tahsis edilmesidir. Bu çeşit vakıfta vakfedilen malda mülk olma özelliği bulunmadığı ve gerçek anlamda vakıf sayılmadığından bu şekildeki vakıflara gayri sahih vakıf denilmiştir. Bu vakıflara irsadi veya tahsisat kabiliyetinden vakıf da denilmektedir.²¹

Vakıftan yararlananlar esas alınarak vakıflar sınıflandırıldığında; hayri ve zürri vakıflar karşımıza çıkmaktadır. Hayri vakıflar, yararlananları genel bir sınıflama ile belirlenen fakir, yolcu, öğrenci gibi kitleleri hedefleyen vakıflardır.²² Buna karşılık zürri vakıflar, zengin ve fakir ayırımı yapılmadan akrabalara yönelik yapılan vakıflardır. Bu vakıflara evlatlık veya ehli vakıf da denilmektedir.²³

Kendilerinden yararlanma açısından ele alındığında vakıflar; aynı ile yararlanan ve yararlanılmayan vakıflar olarak sınıflandırılmaktadırlar.

Aynı ile yararlanan vakıflar, vakfedilen malın aynından yararlanılmaktadır. Bu vakıflar müessesesât-ı hayriye, hayrat ve meberrat vakıfları isimleri de verilmektedir. Bunlar da kendi aralarında iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi mabet, kütüphane, misafirhane, kuyu, köprü, çeşme ve umumi mezarlık gibi vakıflardır. İkincisi; imaret, hastane, ve dulhane gibi sadece fakirlerin yararlandıkları vakıflardır.²⁴

Aynı ile yararlanılmayan vakıflar, kendilerinden doğrudan yararlanılmamakta ancak onların gelirlerinden yararlanılmaktadır. Bu vakıflarda verilen hizmetin sağlanması için ihtiyaç duyulan sermaye vakfın işletilmesi suretiyle elde edilen gelirden sağlanmaktadır. Bunlarda kendi aralarında çeşitli isimlerle anılarak sınıflamaya tabi tutulmaktadır. Vakıf, gelirden yararlanan arazi, bağ, bahçe ve maden ocağı gibi gayri menkuller ise bunlara “gelir getiren” anlamında “müstegallat” denilmektedir. Vakfedilmiş gayri menkul, üstü kapalı işhanı, çarşı veya ev gibi bir akar ise bu tür vakıflara “üzeri çatılı” anlamında “musakkafat” ismi verilmektedir. Bu vakıflar da

²⁰ Şakir Berki, *agmd*, IX, 3-4; Günay, *agmd*, XLII, 478.

²¹ Şakir Berki, *agm*, IX, 4; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 528-529; Ahmet Akgündüz, “İrsâdi Vakıf” *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 448-450; Günay, *agmd*, XLII, 478.

²² Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 302-304; Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, İstanbul, 1946, s. 116-118; Günay, *agmd*, XLII, 478.

²³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV, 358-370; Günay, *agmd*, XLII, 478.

²⁴ Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, s. 116-117; Günay, *agmd*, XLII, 478.

kiraya verilme şekillerine göre kendi aralarında icare-i vahideli, icareteynli, mukataalı ve icare-i vahide-i kadimeli şeklinde dört gruba ayrılmıştır.²⁵

Vakıflar, idareleri dikkate alınarak sınıflamaya tabi tutulmaktadır. Bu kritere göre vakıflar; ikiye ayrılmaktadırlar. Bunlar; mazbut vakıflar ve gayri mazbut vakıflardır.

Mazbut vakıflar, mütevellisi kalmayan bir vakfın idaresinin devlet tarafından yapılması halinde bu vakfa mazbut vakıf denilmektedir. Ülkemizde mütevellisi olmayan vakfi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idare etmesi gibi.²⁶

Diğer vakıf çeşidi olan gayri mazbut vakıflar, kendi aralarında mülhak ve müstesna vakıflar olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Mülhak vakıflar, mütevellileri tarafından idare edilen ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından denetlenen vakıflardır.²⁷ Müstesna vakıflar ise mütevellileri tarafından idare edilmekle beraber Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teftiş ve kontrolüne tabi olmayan vakıflardır. Bunlar “Eizze” ve “Guzat” vakıflarıdır. “Eizze” vakıfları; “Abdulkadiri Geylani”, “Hacı Bektaş Veli” ve “Hacı Bayram Veli” gibi ünlü din adamları tarafından yapılan vakıflardır. “Guzat” ise, ünlü gaziler tarafından yapılan vakıflardır.²⁸

Vakfın çeşitleri görüldükten sonra vakfın devri, değiştirilmesi ve kapatılması üzerinde durulmasında yarar vardır. Vakfın başka bir vakfa dönüştürülmesi tartışmalı bir konu olmakla beraber, vakıf konusu maldan yararlanılamaz veya vakıf gelirleri masraflarını karşılayamaz duruma gelirse, hakim kararı ile vakfın başka bir vakfa çevrilmesine imkan tanınmaktadır. Hanefiler bu görüştedir. Bu durumda şayet vakfın vakfiyesinde vakfın değiştirilmesine ilişkin şart/şartlar konulmuşsa bunlara uyulması gerekir. Şayet böyle bir şey yok ise bu durumdaki bir vakıf yargı kararı ile rayiç bedel üzerinden satılır. Bedeli ile imkanlar ölçüsünde başka bir vakıf kurulur.²⁹

2.2. VAKFİYE

Toplumda insanlar arasında çeşitli hukuki işlemler yapılmaktadır. Bu işlemler sözlü olduğu gibi yazılı da olabilmektedir. İnsanoğlunun unutkan

²⁵ Şakir Berki, *agm*, IX, 6-8; Günay, *agmd*, XLII, 478.

²⁶ Şakir Berki, *agm*, IX, 5-6.

²⁷ Şakir Berki, *agm*, IX, 4-5.

²⁸ Şakir Berki, *agm*, IX, 4-5.

²⁹ İbn Abidin, *age*, IV, 376; Bilmen, *age*, IV, 355-357; Kübeysî, *age*, II, 9-56; Zuhaylı, *age*, X, 7672-7682; Günay, *agmd*, XLII, 478.

bir yapısı bulunmaktadır. Yazıya dökülmüş muamelelerde unutmama olmazsa da ileride yırtılma, imha vb. nedenlerle kaybolma riski olabilir. İleride yapılan muameleyi ispat ve muamelede yer alan hususların hayata geçirilmesinde sıkıntı olmaması için devletlerin tüm hukuki işlemlerde olmasa bile önemli gördüğü işlemlerde konuya dahil oldukları görülmektedir. Devletin müdahil olduğu işlemlerden biri de vakıflardır. Devlet, vakıfların kurulması, idaresi, takibi gibi konularda müdahil olmuş ve bunları belli bir düzene koymaya çalışmıştır. Geçmişte de vakıfların kurulmasında; özellikle Osmanlı uygulamasında- bazı vakfiyelerin kadı sicillerinde yer alması ayrıca yetkili mercilerin mühürlerine ihtiyaç duyulması ve bunların yönetimi için idarelerin (nezaret) kurulması, devletin bu müessese ile ilgili işlemlere müdahil olduğunu açıkça göstermektedir. Özellikle vakfeden kişinin ölümünden sonra bu durum daha da önem kazanmaktadır. Çalışmada vakfiyenin tanımı ve özellikleri üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Tanımı Muhtevası ve Önemi

Vakfiyelerle ilgili olarak Osmanlı döneminde yapılan tarifler üzerinde durulacaktır. Bu dönemde yapılan bazı tariflere göre vakfiye; “*vakfa dair vâkıfın takrir ve hakimin tescilini havi tanzim olunan hücceti şer’iyyedir.*” denilmektedir.³⁰ Bir diğer tarifte; “*Vakfa dair vâkıfın takrîr ve hakimin mürafaa ve hükmünü havi tanzim olunan hüccettir.*”³¹ Başka benzer bir tarifte; “*Vakfa dair vâkıfın takririni, şeraitini havi olan vesikadır ki hakimin tescilini havi olunca “vakfiye-i müseccelle” adını alır.*”³² Diğer bir tarifte; “*Vakfa dair “vâkıf”ın takrîr ve hakimin (Kadının) tescilini havi tanzim olunan “hüccet” hakkında kullanılan bir tabirdir.*”³³ denilmektedir. Bu tarifleri yapan yazarlar yakın dönemde yaşayan/yaşamış kişilerdir. Dolayısıyla bu tariflere kendi dönemlerinde yürürlükte olan hukuki düzenlemeleri de göz önünde bulundurularak yapılmış tarifler olarak bakmak gerekir. Çalışmaya konu vakfiye, Osmanlı Devletinin son dönemlerine ait olması nedeniyle vakfiyeye ilişkin yapılan bu tanımlar, vakfiyeyi anlamada önem arz etmektedir.

Bu dönemde kullanılan “hüccet” terimi ise; “*Hakim huzurunda ikrar ve takrir ve akit ve vasi tayini ve bir hususa izin verilmesi gibi hususlar hakkın-*

³⁰ Ömer Hilmi Efendi, *age*, s. 15; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 377-388.

³¹ Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, İktisat Matbaacılık, Ankara, trz. s. 57.

³² Bilmen, *age*, IV, 287.

³³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 1983, III, 576.

*daki bir hükmü ihtiva etmeyen vesikalar hakkında kullanılan bir tabirdir.*³⁴ şeklinde tarif edilmektedir.

Bu durumda özellikle Osmanlı dönemi dikkate alınarak vakfiyenin, vakıf kurulurken kimin neyi vakfettiği, vakfedilen malın hangi hayır işlerinde kullanılacağını, ne şekilde yönetileceğini gösteren belge anlamına geldiği söylenebilir.³⁵

Osmanlıda vakfiyelerde nelerin yer alması gerektiği yani “muhtevası” üzerinden durulmuştur. Hatta kadınlara yardımcı olmak için örnek metinler hazırlanmıştır. Bu çerçevede vakfiyeler incelendiğinde; vakfiyenin başlangıcında Allah’a hamd vesenâ, Hz. Muhammed’ e salat ve selam getirilmekte daha sonra vakıf kurmanın ecir ve sevabına ilişkin ayet ve hadisler verilmektedir. Bazı vakfiyelerde vakfeden kişiye dua edilmektedir. Vakfiyenin giriş bölümünü teşkil eden bu kısımda ağdalı bir dil kullanılmaktadır. Daha sonra vakfedilen mallara yer verilerek bunların isimleri, buldukları yerler verilmekte, bunların gelirlerinin sarf yerleri belirlenerek, vakfın nasıl ve kim/kimler tarafından idare olunacağı açıklanmaktadır. Vakfın sıhhat ve lüzumuna ilişkin hakimın hükmüne yer verilmekte ve vakfedenin koyduğu şartlara aykırı davranışlara karşı manevi müeyyide zikredilmekte ve sonuna tarih düşülmektedir. Vakfiyenin üst tarafında hakimın mührü yer almaktadır. Bu şekildeki vakfiyeler, özellikle vakıflarla ilgili idarenin yer aldığı Osmanlı Devleti’nde görülmektedir.³⁶

Vakıfların varlıklarını sürdürmesi, idaresi ve sona ermesi açısından vakfiyenin önemi büyüktür. Çünkü, vakfın amaçlarını gerçekleştirebilmesi için takip edilecek yolları vakfiye göstermektedir. Bir vakfa ilişkin vakfiyenin bulunması özellikle vakfedenin vefatından sonra daha da önem kazanmaktadır. Vakıf idare edilirken öncelikle vakfiyede belirtilen şartlara uyulması gerekmektedir. Buna rağmen vakfedenin vakfiyede koyduğu tüm şartların geçerli olduğu sonucu da buradan çıkarılmamalıdır. Öncelikle burada şunu vurgulamak gerekir ki sahih bir vakfın vakfiyesinde kurucusu tarafından belirtilen şartlar, İslâm hukukuna aykırı olmadıkça, uyulması gerekir. İslâm hukukuna aykırı şartlara uyulması istenilemez.³⁷

³⁴ Pakalın, *age*, I, 865.

³⁵ Osman Gazi Özgüdenli, “*Vakfiye*”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 465-466.

³⁶ Kazıcı, *age*, s. 187-189; Özgüdenli, “*agmd*”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 465-466, Hasan Yüksel, “*Vakfiye*”, *DİA*, XLII, 467-469; Yasin Yılmaz, *Kanûnî Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, VGM, Ankara, 2008, s. 37-75, 367-583; İbrahim Ateş, *Kanunî Sultan Süleyman’ın Su Vakfiyesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No: 851, Ankara, 1981; s. 9-19 ve ekinde vakfiye metni; Vakıflar Genel Müdürlüğü Web Sayfası, <http://www.vgm.gov.tr/icerikdetay.aspx?Id=150>.

³⁷ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, IV/345-352; Ali Himmət Berki, *Vakıflar*, I, 83; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 266-272.

3. ÜMMÜHÂNÎ HANIMVAKFİYESİNİN İNCELENMESİ

Yukarıda vakfiye ile ilgili olarak verilen bilgiler ışığında çalışma konusu Malatya İli 5 No'luŞer'iyye Sicili Defteri sayfa 3-4 Belge 7 de bulunan ÜmmühânîHanım'a ait vakfiye incelendiğinde; 15 Muharrem 1295 (19 Ocak 1878) günlü kararlar vakfın sıhhat ve lüzumuna karar verilen bir vakfiye olduğu ve vakfiye kurallarına uygun olarak yazıldığı görülmektedir. Bu bölümdeÜmmühânî Hanım'a ait vakfiye muhtevası da dikkate alınarak incelenecektir.

3.1. Vakfeden

Hacı Abdizâde Mahallesi'ndenMehmed Ağa'nın oğlu Hacı Ahmed Ağa'nın kızı Ümmühanî Hanım.

3.2. Vakfedenin Vekili

Vakfiyeden vakfedenin bizzat mahkemeye gitmediği vekili aracılığı ile mahkemede temsil edildiği anlaşılmaktadır. Vekili ise Osman Paşa'nın oğlu Hüseyin Ağa'nın oğlu, vakfedenin büyük oğlu Hacı Ahmet olduğu belirtilmektedir.

3.2.1 Vakfedenin Vekiline Şahitlik Edenler

Günümüzde olduğu gibi noter vasıtasıyla verilen vekaletname olmadığı için mahkeme huzurunda vakfedenin vekili olan kişinin vekilliğine iki şahit getirilmektedir. Bu şahitlerden biri, HacıAbdizâde Mahallesinden İbrahim oğlu Ömer oğlu Hacı Abdurrahman diğerinin ise yine aynı mahalleden Osman oğlu Yusuf oğlu Kasım Ağa olduğu yer almaktadır.

3.3. Vakfedilen Mallar

Malatya'da Sultan Çarşısı'nda Yeni Arsa denilen yerde sınırları komşu mülkleri ve vakfedene ait dükkanlardan bahisle belirtilmiş Ümmühânî Hanım'a ait dört adet mülk dükkan.

3.4. Vakfa Atanan Müteveli

Vakfiyelerde vakfın idaresini üstlenecek kişinin belirtilmesi önemlidir. Burada Abdullah Efendi'nin oğlu Vaizzâde Ahmet Efendi'nin müteveli olarak vakfa atandığı belirtilmektedir.

3.4.1. Vakıf Yönetiminin Devamı

Vakfiyede müteveli atanmasından sonra vakfın yönetiminin nasıl yapılacağına dair bilgiler verilmiştir. Buna göre; önce Vaizzâde Ahmet Efendi vakfa müteveli olacaktır. Onun vefatından sonra vakfeden Ümmihani'nin erkek çocuklarının en uygunu (aslahı), o da vefat ederse biraderzâdesi Sadık Bey, o da vefat ederse vakfedenin kızları arasında aslahına vakfın yönetimi geçeceği belirtilmiştir. Bu şekilde gelecek kuşaklarda yönetimin nasıl sürdürüleceği açığa kavuşturulmuştur.

3.5. Vakıf Gelirlerinin Sarf Yerleri (Tevcihiyet)

Vakfiyede vakıf gelirlerinin nerelere harcanacağına yer verilmiştir. Buna göre; Hacı Abdizâde Hacı Ahmet Bey Camii cihetlerine vakf edilmiştir. Bu cihetlerin oranları aşağıya çıkarılmıştır.

- a) İmamlık için gelirin 1/5
- b) Hatiplik için gelirin 1/8
- c) Çocuk muallimliği için 1/8
- d) Vaizlik için 1/8
- e) Müezzine, feraşet ve keşy 1/10
- f) Sabah namazından önce ve Ramazan ayında ikindi namazından sonra Kur'an-ı Kerim' in okunması için 1/10
- g) Caminin tamir ve bakımı, mum ve hasır alımı için 1/8
- h) Vakfın yönetimi için 1/4 hisse verilecektir.

Vakfiyenin bu kısmında o dönemde camilerde görevli kişilerin ve bunların görevlerine dair bilgiler bulunmaktadır. İmamlık, hatiplik, çocuk öğreticiliği, vaizlik, müezzinlik gibi görevlerin olduğu görülmektedir. Bu görevlere vakıf gelirlerinden pay verildiği gibi Kur'an-ı Kerim okunması, caminin tamir, bakım ve günlük ihtiyaçlarının karşılanması ve müteveliye de pay verilmiştir.

3.6. Mahkemeye Müracaat Nedeni

Vakfiye metninden anlaşıldığına göre, İmam Azam Ebu Hanife'ye göre gayrimenkul vakfında vakfedenin bu tasarrufundan geri dönmesinin mümkün olması nedeniyle İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed' in görüşlerine göre vakfın sahih ve lazım hale getirilmesi için mahkeme kararına ihtiyaç duyulmuştur.

3.7. Karar ve Tarihi

Mahkeme, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed' in görüşlerini dikkate alarak 15 Muharrem 1295 (19 Ocak 1878) günlü vakfın sahih ve lüzumu yönünde verdiği kararlarla vakıf kurulmuştur.

4. Vakfiyenin Transkripsiyonu

Malatya İli 5 No'lu Şer'iyye Sicili Defteri sayfa 3-4 Belge 7 de bulunan Ümmühânî Hanım'a ait vakfiyenin transkripsiyonu aşağıya çıkarılmıştır.

S. 3/B. 7

1. Hamd-ı bi-sipâr ve senâibi-bu'd ve şümârol Vâkıf-ı serâir-i alem ve Raz-dân-ı kulüb-ı beni adem kâr fermây-ı kalemrev-i tekvîn-i mebd'e-i semavât u zemin bahşâyende-i

2. hazâyin-i cûd-ı Cenâb-ı Vacibu'l-Vucûd Hazretlerinin melce-i kâinât ve melâz-ı kaffe-i mevcûdât olan dergah-ı azimet penâhına râfî'

3. olunur ki mebnâ-yı serây-ı bülend-i eyvân-ı asumân ve bedî'-i hurdfirib-i kevnî ve mekânı ber-muktezâyı hikmet-i ezeliye resm-i acib üzere bina ve hikmet-i

4. nümûn-ı ademi "*lekad halakna'l-insane fi ahseni takvîm*"³⁸ nazm-ı kerim-i amîmi't-tekrîmi üzere ketm ve 'ademden ibdâ' ve inşa eyledi

5. ve cevâhir-i tabında salat ve selam ve ferâid-i tahiyât-ı ebed peyvend-i saadet-i irsâm-ı Sultan-ı serîr "*lev lâke illet-i gaiyyet-i icâd-ı eflâk*"³⁹

6. şeref bahşây-ı evreng-i saadet ferman-ı fermâyı iklim-i şefaât efdal-ı enbiya ve rusul hâdiy-i eşrefterîn-i sübül-ü Muhammedu'l-Mustafa aleyhi ve ala

7. alihi ve ashabihi ekmelu't-tahâyâ Hazretlerinin metâf-ı kudsiyân ve malişgâh-ı kerv-i beyân olan Ravza-ı Mutahharalarına ibşâr ve nişâr olunur ki

8. saadetmendân erbâb-ı hayr ve salâh "*fe men ya'mel miskale zerretin hayran yerahu*"⁴⁰ mazmûn-ı icâz-ı nümûnu üzere zebr-i livây-ı merhamet iltivâlarında asûdenişîn

9. zilâl-ı inâyetve aşûfte-ihâlât-ı cerâyîm-i a'mâl "*yevmetüblâs-serâirdeki*"⁴¹ temyiz-i zamâir-ierbâb-ı sağâir ve kebâir oluna destbürdkâr-ı

³⁸ Tin, 95/4.

³⁹ Ali b. Sultan el-Herevi, *el-Masnû'*, Riyad, 1404, I/150; İsmail b. Muhammed el-Aclûni, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1405, II, 214.

⁴⁰ Zilzal, 99/7.

⁴¹ Tark, 86/9.

10. fermeyân-ı duzahdan penâh-ı ârende-i kehfi'l-emân şefaât olurlar. Emmâba'd bu saray-ı senc-i bi-vefâ ve ribât-ı köhne eyvan-ı müstecel-i

11. 'l-bekâ "*elâ küllü şeyin mâ halâ'llahu bâtilün*" mefhumu üzere ma'ber-i fenânişînenrenc u 'anâ olub mânend-i dayf-i râhil karin-i irtihal "*ve küllü*

12. *na'imin el-imhâletuhu zâilün*" müeddasınca nimet çendrûze-i dünya misal-ı sayf-ı zâil-i rehin izmihlâl olmağla mizân-ı savâb endişe (dünya)

13. cây-ı dernek ve arâm olmayub fi'l-hakika bu arsa-ı bihîn-i dünya geşzâr ider akabı olduğuna binaen Medine-i Malatya mahallâtından Hacı Abdizâde Mahallesi

14. sakinelere zâtı tarifi şer'î muarrefe olan Ümmühani Hanım binti Hacı Ahmed Ağa ibn Mehmed Ağa nâm hatun tarafından ber-vech-i âti

15. vakfî takrire vekil olduğu her biri zâtımezbûreyiârifân mahalle-i mezbûre ahalisinden Hacı Abdurrahman Efendi ibn Ömer ibn İbrahim ve Kasım Ağa ibn

16. Yusuf ibn Osman nâm kimesneler şehadetleriyle sabit ve sübût-ı vekaletine hükm-i şer'î lahik olan sadr-ı

17. kebîr oğlu Hacı Ahmed ibn Hüseyin Ağa bin Osman Paşa meclis-i şer'î şerif-i enverde müvekkilesi mezbûrenin zikri âti vakfına li-eclî'tescil

18. ve'l-itmâm emri't-tekmîl müteveli nasb ve tayin eylediği mahalle-i mezbûre ahalisinden Vaizzâde Ahmed Efendi ibn Abdullah Efendi mahzarında bi'l-vekalet ikrâr-ı

19. sahih ve itirâf-ı sarîh-i mer'î idüb vakf-ı âti'l-beyânın südürüne degin müvekkile-i mezbûrenin bi'l-irsiş-şer' yedinde

20. müstakilen mülk ve hakkı olub Sûk-ı Sultanide Yeni Arsa dimekle maruf arsada kâin bir taraftan Ağ Bekirzâde Bekir Efendi

21. ibn Mehmed Efendi dükkanı ve bir taraftan Ahmed Turan'ın pınarının vakıf dükkanı ve bir taraftan arsa ve taraf-ı râbî'î tarik-i amm ile mahdûd bir bâb

22. mülk dükkanı ve yine mahal-ı mezkûrda kâin bir taraftan Hacı Abdizâdebağçesi ve iki tarafından müvekkilem mezbûre dükkanı ve bir taraftan mezkûr

23. arsa ile mahdûd bir bab mülk dükkanı ve yine mahal-ı mezkûrda kâin bir taraftan Sadık Beg dükkanı ve bir taraftan Eddür? dükkanı ve bir taraftan Hacı

24. Abdizâdebağçesi ve taraf-ı râbî'î mezkûr arsa ile mahdûd ve kezâlik bir bab mülk dükkanı ve yine mahal-ı mezkûrda

25. kâin bir taraftan

26. Karakaşzâde Mustafa Efendi dükkanı ve bir taraftan Gazi Sinan Paşa Camii ve bir taraftan mûmâ ileyh Sadık Beg dükkanı ve taraf-ı râbî'î mezkûr

27. arsa ile mahdûd cem'an dört bab mülk dükkanlarını mülkünden ih-rac iderek mahalle-i mezkûrede vaki' müceddeden kendü elimden bina

28. ve inşasına muvaffak olduğum Hacı Abdizâde Hacı Ahmed Beg Camii dimekle marûf camii şerifin âti'z-zikr cihetlerine vakf-ı sahîh-i

29. müeyyed ve hasbi sarîh-i muhalled ile vakf ve habs idüb şöyle şart ve tayin eylediği dükkanı mahdûdîn-i mezkûrine müteveli marifetile

30. icareye virülüb hasıl-ı icaresinden sümünü hisse cami'-i mezkûrun imamet ve nısf-ı sümünü hisse-i hitabet ve nısf-ı sümünü hisse-i

31. muallimi's-sibyân ve nısf-ı sümünü hisse-i vaiziyet ve öşr hisse-i mü-ezzin ve ferâşiyet ve nev'-i keşy ve kezâliköşr hisse kıraat-ı Kur'an kable's-salâti

32. 's-subh fi cemî'îl-eyyâm ve ba'de'l-asr fi Ramazan-ı Şerif ve öşr ve nısf-ı sümünü hisse tamir ve termîm ve şem'-i revgan ve hasır bahaları ci-hetlerine

33. ve rub'-ı hisse dâhî tevliyet cihetine virile deyüb cihetîn-i mezkûrine dâhî erbâb ve istihkaklarına marifetimle ihale ve hizmet-i

34. mezkûrelerinde tekâsül ideni dâhî müteveli tarafından azl ve nasb oluna deyû vakf-ı mezkûrun

35. tevliyeti libası canı lâbis olduğum müddetce bana ve bi-emrillahi Te'âlâ vefat

S. 4/B. 7 dev.

36. eylediğimden sonra evlad-ı evlad-ı evlad-ı zükûrlarının ve kezâlik aslahına batnen ba'de batnin ma'za'llahu Te'âlâ inkirazda biraderzâdesi Sa-dık Beg'in nefesine ma'za'llahu Te'âlâ (inkirazında)

37. evlâd-ı inâsının aslahı müteveli olalar ve tebdil ve tagayyürü ve mü-takarrır olmuş deyû dekâkîn-i mahdûdîn-i mezkûrünü fâriğan aniş-şevâğil

38. müteveli mezbûra teslim olduğu sâir müteveliyân-ı evkâf gibi ber-heten mine'z-zaman tasarruf eyleye deyû vakf eyleyise de İmam-ı

39. Azam ve Hümâm-ı Efhâm Ebu Hanife Numan ibn Sabit Hazretle-rinin indinde akarın vakfiyetine mesâğ-ı şer'î buyurmadıklarını müvekkil-em

40. mezbûre müstemî'a olub vakfından rücû' ve tekrar taht-ı mülküne idhal ider olmağla dekâkin-i mahdûdin-i mezkûrinden keff-i

41. yelde müvekkilem mezbûreye bi'l-izafe mahallerinde tarafıma teslim eylemesi bi'l-vekale matlubumdur didikde müteveli-yi mezbûr cevaba tasaddi

42. idüb gerçi hal-ı bast olunan minval-ı meşrûh üzere olduğu cay-ı işkâl değıldir lâkin Arif-i Hamdanî

43. Ebu Yusuf eş-Şehir bi'l-İmami İsnânî Hazretleri katında vâkıf mücerred "vakaftü" dimekle ve İmam Muhammed bin Hasan Şeybânî

44. Hazretleri katında teslim ila'l-müteveli olmağla vakf-ı mezkûr sahih ve lazım oldu deyû red ve teslimden imtina ile

45. hâkim-i mevkî'-i sadr-ı kitab tûbâ lehû ve hüsn-ü meâb efendi hazretleri huzûrunda müterâfî'ân ve her biri fasl ve hasma tâlibân olduklarında

46. hâkim-i mûmaileyh esbağa'llahu Te'âlâ ni'mehu aleyhi hazretleri dahî tarafeynin edillesine nazar ve mübettil-i hayr olmakdan hazer idüb âlimen

47. bi'l-hilâfî'l-cârî ve beyne'l-eimmeti'l-eslâf vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzumuna hükm itmeğın min ba'd vakf-ı mezkûr sahih ve lazım

48. oldu. "Fe-men beddelehu ba'de mâsemi'ahu fe-inne mâ ismuhu ala'llezine yübeddilühühü İnnellahe Semî'un Alîm."⁴² ve ecrü'l-vâkıf

49. bihi 'ale'l-Hayyi'l-Cevâdi'l-Kerîm Fi 15 Muharrem sene 1295. Numro/8.

50. vefat eylediğinde evlad-ı evlad-ı zükûrunun kezâlik aslahına anlar dâhî ma'za'llahu Te'âlâ inkiraz bulduğı halde.

5. SONUÇ

Vakıfların Müslüman toplumda ortaya çıkışından itibaren benimsendiği ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamada önemli görevler üstlendiği görülmüştür. Öyleki tarihi süreç içerisinde neredeyse toplumda ihtiyaç duyulan, eksikliği görülen hemen her konudavakıflar kurulmuştur. Vakıfların amaçlarında çeşitlilik olduğu gibi bunları kuran kişilerde de bunu görmekteyiz. Toplumun sadece zenginleri değil, aynı zamanda toplumun her katmanından kişilerin hayırda yarışma gayreti içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

⁴² Bakara, 2/181.

Müslüman toplumun çeşitli gayretleri sonucu kurulan buvakıfların zamanla kontrolü ve idaresi önemli bir konu teşkil etmiştir. Bu nedenle İslâm dinin ortaya çıkışından itibaren kurulan devletlerde vakıfların idaresi üzerinde durulmuş, bunların kayıt altında tutulmasına gayret edilmiştir. Vakfiyenin ait olduğu dönem açısından bakıldığında, Osmanlı devletinde de bu konuya önem verildiği görülmektedir.

Çalışmaya konu vakfiye, Osmanlı devletinin son dönemlerinde mahkemede tutulan defterde yer alan bir vakfiyedir. Bu vakfiyenin özelliklerinden biri, diğer Osmanlı dönemi kadı defterlerinde bulunan vakfiyelerinde görülen farazi dava sonucu vakfın sahih ve lüzumuna karar verilmesi, diğeri ise bu vakfiyenin bir bayana ait olmasıdır. Genelde Osmanlı sultanlarının anne, eş veya kızları tarafından yapılan vakıfların vakfiyelerine tanık olmaktaız. Fakat çalışmakta olduğumuz bu vakfiye göstermektedir ki Osmanlı döneminde diğer kadınların da sosyal hayat içinde rol oynadıkları ve toplumun ihtiyaçlarını gidermek için gayret ettikleri görülmektedir.

Vakfiyenin cihetleri gözden geçirildiğinde o dönemin yaşayışı hakkında bazı fikirler edinmek mümkündür. Vakfiyede cami, cami görevlileri, camide hizmetlerin görülmesi ve çocukların eğitim ve öğretimi için tahsisat yapıldığı görülmektedir. Bir bayanın o dönemde mülkiyet sahibi olup kendisine ait dört adet mülk dükkanını vakfetmesi önemlidir. Bu durum Anadolu’ da bayanların toplumun ihtiyaçlarına uzak kalmadıklarını göstermektedir. Bir vakfiye ile genelleme yapmak mümkün değilse de varlığını bildiğimiz diğer vakfiyeler nedeniyle bunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Malatya ili Kadı defterlerinde görülen bu vakfiye ve gün yüzüne çıkarılacak diğer vakfiyeler üzerinde yapılacak çalışmalar, geçmiş dönemde toplumun yaşayışı, inancı, eğilimleri, ilgi alanları, dini yönelişleri ve toplumsal sorunlara yaklaşımları gibi konularda önemli bilgiler vereceği düşünülebilir. Ayrıca hukuk tarihi, özellikle vakıf hukuku, iktisat tarihi alanında yapılacak çalışmalara önemli malzemeler verebilir. O dönemin toplumsal yaşantısına ilişkin ciddi bilgiler edinilebilir.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ*, Beyrut, 1405.

Akgündüz, Ahmed, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 3. bs. İstanbul 2013.

_____, “İrsâdî Vakıf” *DİA*, İstanbul 2000.

- Ateş,İbrahim, *Kanunî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., No: 851, Ankara 1981;
- Berki, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler, İktal Matbaacılık*, Ankara trz.
- _____, *Vakıflar*, İstanbul, 1946, s. 116-118;
- Berki, Şakir “*Türkiyede İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrinde Vakıf Çeşitleri*” Vakıflar Dergisi, IX, PYS Tıpkı basım, Ankara, 2006
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, trz.
- Büceyramî, Süleyman b. Muhammed, *Hâşiyetü'l-Büceyramî alâ şerhi'l-Minhâc*, I-IV, yrz., 1950.
- Gel, Mehmet, “*Kanuni'nin Para Vakfı Yasağını Kaldıran 1548 tarihli “Hükm-i Şerif”inin Yeni Bir Nüshası*”, Akademik Bakış, C.4, sayı, 7, Kış, Ankara, 2010.
- Günay, Hacı Mehmet “*Vakıf*”, *DİA*, XLII, 475-479, İstanbul 2012.
- Herevî, Ali b. Sultan, *el-Masnû'*, Riyad 1404.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Hâşiyetü reddi'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr şerhu tenviri'l-ebşâr*, I-VIII, Beyrut 2000.
- İbnKudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Kudame, *el-Muğni*, (Şemsuddin İbn Kudame, eş-Şerhu'l-Kebîr ile beraber); I-IX, Riyad 1981.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut 1968.
- İbnü'l-Hümmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid, *Fethu'l-Kadir-Ta'lik ala kitabi'l-hidayeli'l-Merğinanî*, I-XXIV, yrz.,trz.
- Kazıcı, Ziya, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan yay., İstanbul 1991.
- Kübeysî, Muhammed b. Abid, *Ahkâmü'l-vakf fiş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad 1977.
- Malatya İli 5 No'luŞer'iyeye Sicili Defteri
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*, Çağrı Yay., İstanbul 1987.
- Ömer Hilmi Efendi, *İthâfu'l-ahlâf fi ahkâm'l-evkâf*, İktal Matbaacılık, Ankara 1977.
- Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları*, TTK yay. Ankara 2003.
- Özgüdenli, Osman Gazi “*Vakfiye*”, *DİA*, XLII, 465-466, İstanbul 2012.
- Pakalın, Mehmet Zeki *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, MEB Yay., İstanbul 1983.

- Râzî, Zeynuddin Muhammed b. Ebi Bekr, *Muhtâru's-sihâh*, Beyrut 1415/1995.
- Sâvî, Ahmed, *Belâğatu's-salik li-ekrâbi'l-mesâlik*, Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, I-IV, Beyrut 1995.
- Serahsi, Şemsuddin Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Sehl, *el-Mebsût*, XXX, Beyrut 1986.
- Şeker, Mehmet, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, DİB yay., Ankara 2003.
- Şirbinî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ani elfâzi'l-minhâc*, I-VI, Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, yrz., 1994.
- Trablusî, Burhanuddin İbrahim b. Musa *el-İs'af fi ahkâmi'l-evkâf*, Mısır 1902.
- vgm.gov.tr/icerikdetay.aspx?Id=150.
- Yediyıldız, Bahaddin, "Vakıf", İslâm Ansiklopedisi, *MEB*, XIII, 153-172, İstanbul, 1986.
- _____, "Vakıf", İslâm Ansiklopedisi, *DİA*, XLII, 479-486, İstanbul, 2002.
- Yılmaz, Yasin, *Kanuni Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008.
- Yüksel, Hasan "Vakfiye", *DİA*, XLII, 467-469, İstanbul 2002.
- Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, I-X, Daru'l-fıkr, Dımaşk 1984.